

Considerații generale privind prezența ceramicii norico-panonice și producerea acesteia în așezarea romană de la Ocna Sibiului - Fața Vacilor / La Făgădău

Silviu I. PURECE & Augustin UNGUREANU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: silviu.purece@ulbsibiu.ro; augustinungureanu17@yahoo.com

Some perspectives upon the presence of the Norico-pannonian pottery and their fabrication in the Roman settlement from Ocna Sibiului-Fața Vacilor / La Făgădău

The salt deposits from Ocna Sibiului contributed to the birth of some Roman settlements in this area. One of these, is the settlement from Ocna Sibiului-Fața Vacilor, which belonged to the Norico-pannonian settlers. As a result of archaeological researches, some important discoveries have been made, as for instance, a pottery kiln, ornamentation and processing tools for pottery, a fragment from a traditional pot with inscription. All these discoveries prove that here used to function a workshop, which was specialised in the production of the typical pottery for Norico-pannonian communities.

Keywords: Norico-pannonians, Celts, Roman pottery workshop, pottery kiln, Ocna Sibiului

Importantele zăcămintele de sare de la Ocna Sibiului¹, ușor de exploatat datorită prezenței aici a diapirului salifer², au contribuit fundamental la apariția în regiune, începând din perioada neolitică, a unui număr semnificativ de așezări³. Acest fenomen se manifestă și după cucerirea Daciei de către romani, acum fiind, probabil, demarată exploatarea sistematică a sării la Ocna Sibiului⁴. Exploatarea a fost favorizată de prezența în imediata apropiere a traseului unuia dintre cele mai importante drumuri ale Daciei Romane care lega văile Oltului și a Mureșului⁵. În ansamblul așezărilor romane care încercuiesc zona saliferă⁶ se încadrează și cea identificată în punctul Ocna Sibiului

- Fața Vacilor / La Făgădău (planșa I.1).

Punctul Ocna Sibiului - Fața Vacilor / La Făgădău (planșa I. 2) este situat în amonte pe cursul râului Visa, la aproximativ 2 km de oraș. Până în prezent au fost derulate cercetări arheologice doar pe terasa înaltă din stânga Visei, nefiind exclus ca așezarea să se întindă și pe malul drept al râului. Materialul arheologic descoperit aici este extrem de variat și, până în prezent, sugerează că perioada de existență a așezării cuprinde aproape întregul secol II și începutul secolului III⁷.

Încă din primele campanii arheologice derulate în acest sit s-a observat prezența pregnantă a elementelor culturale care definesc grupurile de coloniști norico-

pannonici. Se remarcă fibulele norico-pannonice⁸, străchinile cu trei picioare de tip *Dreifußschale*, ceramica decorată cu pieptenul, *Kammstriche* și măturicea, *Besenstrich*. În prezent, putem confirma, datorită înmulțirii descoperirilor de obiecte tradiționale specifice, faptul că această așezare a aparținut norico-pannonilor. De altfel, celții norico-pannonici sunt atestați, atât arheologic cât și epigrafic, în regiunea cuprinsă între Valea Mureșului și cea a Oltului, cu o prezență importantă în regiunea Târnavelor⁹.

Cercetările derulate pe parcursul a mai multor campanii, începând cu anul 2004¹⁰, au dus la recuperarea unui număr impresionant de fragmente ceramice, peste 3600 fiind incluse într-o bază de date. Baza de date este într-o continuă extindere fiind necesară, pentru a ajunge la zi, înregistrarea unui număr aproximativ egal cu cel al fragmentelor ceramice introduse deja. Un loc aparte în cadrul acestei mase de obiecte ceramice îl ocupă cele tradiționale norico-pannonice.

Pentru a ilustra importanța deosebită a elementelor norico-pannonice în ansamblul descoperirilor de materiale ceramice de la Ocna Sibiului - *Fața Vacilor / La Făgădău* și pentru a prefața o cercetare mai amplă, aflată în curs de derulare, referitoare la ceramica norico-pannonică din această așezare, vom prezenta succint elementele specifice: vasele *tripodes* (*Dreifußschale*) și tipurile de oale ornamentate în tehnicile tradiționale.

Pentru vasele *tripodes* (*Dreifußschale*) au fost identificate, până în prezent, următoarele tipuri:

1. *Dreifußschale* - Buza rotunjită și ușor curbată spre interior, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentată cu cinci caneluri. Deschidere gură: 180 mm, grosime perete: 6 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 24, adâncimea -1,10 m (planșa II. 1, nr. inventar 315).

2. *Dreifußschale* - Buza este rotunjită și ușor curbată spre interior, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentată cu opt caneluri. Deschidere gură: 180 mm, grosime perete: 10 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 2, adâncimea -0,97 m (planșa I. 2, nr. inventar 855).

3. *Dreifußschale* - Umăr carenat și buza ușor curbată spre exterior, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentată cu o canelură. Deschidere gură: 140 mm, grosime perete: 7 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 19, adâncimea -0,93 m (planșa II. 3, nr. inventar 1107).

4. *Dreifußschale* - Umăr carenat și buza foarte ușor curbată spre exterior, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentată cu patru caneluri. Deschidere gură: 200 mm, grosime perete: 7 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 25, adâncimea -0,95 m (planșa II. 4, nr. inventar

1264).

5. *Dreifußschale* - Umăr carenat și buza ușor curbată spre exterior, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentată cu trei caneluri. Deschidere gură: 200 mm, grosime perete: 6 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 22, adâncimea -0,95 m (planșa II. 5, nr. inventar 1346).

6. *Dreifußschale* - Umăr carenat și buza ușor curbată spre exterior, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentată cu două caneluri. Deschidere gură: 180 mm, grosime perete: 6 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 20, adâncimea -0,85 m (planșa III. 6, nr. inventar 1372).

7. *Dreifußschale* - Umăr carenat și buza ușor curbată spre exterior, acesta este întregibil, este realizat cu roata, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu, ornamentat cu trei caneluri. Deschidere gură: 180 mm, grosime perete: 8 mm. Proveniență: secțiunea 6, caroul 3, adâncimea -0,85 m (planșa III. 7, nr. inventar 1589).

Elementele ornamentale caracteristice comunităților norico-pannonice, realizate cu pieptenul sau cu măturicea, apar cu preponderență pe oale. Cele două modalități de ornamentare sunt aplicate pe aceleași tipuri de oale, din acest motiv vom enumera variantele identificate care au aplicat decorul cu pieptenul, cu o compoziție ornamentală mai complexă față de cele decorate cu măturicea:

1. Oală - Cu umerii marcați și corpul bombat, realizată cu roata rapidă, cu buza ușor îngroșată și răsfrântă, Decorul este realizat cu ajutorul pieptenului, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu. Deschidere gură: 300 mm, grosime perete: 18 mm. Proveniență: secțiunea 7, caroul 2, adâncimea -1,07 m (planșa IV. 1, nr. inventar 1019).

2. Oală - Cu buza ușor îngroșată și răsfrântă, cu umerii marcați și corpul bombat, realizată cu roata rapidă. Decorul este realizat cu ajutorul pieptenului, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, degresant nisip mediu. Deschidere gură: 240 mm, grosime perete: variabilă. Proveniență: secțiunea 9, caroul 1, adâncimea -0,95 m (planșa IV. 2, nr. inventar 1857).

3. Oală - Cu buza dreaptă, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, ornamentată cu pieptenul, degresant nisip mediu, realizată cu roata rapidă. Deschidere gură: 180 mm, grosime perete: variabilă. Proveniență: secțiunea 6, caroul 9, adâncimea -0,90 m planșa IV. 3, nr. inventar 1854).

4. Oală - Realizată cu roata înceată, buza este înălțată și gâtul puțin îngustat, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, ornamentată cu pieptenul, degresant nisip mediu. Deschidere gură: 200 mm, grosime perete: variabilă. Proveniență: secțiunea 8, caroul 1, adâncimea -0,85 m (planșa IV. 4, nr. inventar 1744).

5. Oală - Realizată cu roata înceată, cu buza ușor ascuțită și scoasă către exterior, pasta este zgrunțuroasă, culoarea cenușie, ornamentată cu pieptenul, degresant nisip mediu. Deschidere gură: 240 mm, grosime perete: variabilă. Proveniență: secțiunea 8, caroul 2, adâncimea -0,90 m (planșa IV. 5, nr. inventar 1735).

Ornamentarea oalelor descoperite la Ocna Sibiului - *Fața Vacilor / La Făgădău*, în cele două tehnici menționate, începea prin trasarea pe gâtul vasului a unor striuri orizontale, iar sub acestea, erau executate incizii în registre circulare spre dreapta pe bazinul vasului. Uneori inciziile, începute circular, erau trasate vertical cu pieptenul spre baza vasului sau în linii orizontale, verticale, oblice, ce se intersectau sau suprapuneau realizate cu măturica.

Până în prezent au fost incluse în baza de date 347 de fragmente de oale ornamentate cu pieptenul sau cu măturica, din cele 1400 înregistrate până în prezent. Se poate observa că un procent de aproximativ 24,78 % prezintă elementele de decor menționate. Este un procent foarte ridicat, având în vedere că o parte semnificativă a fragmentelor ceramice aparțin unor zone pe care nu au fost aplicate astfel de elemente. Buzele sau fundurile de oală, care nu sunt decorate, ar putea să fi făcut parte tot din vase ornamentate prin cele două metode. Importanța deosebită a acestor modalități de ornamentare, în ansamblul masei ceramice descoperite la Ocna Sibiului - *Fața Vacilor / La Făgădău*, reiese și din compararea fragmentelor din bazinul oalelor (nu am luat în calcul fragmentele ce continuă buza sau fundul vasului, înregistrate aparte în baza de date). Se poate constata că dintr-un total de 554 de fragmente înregistrate, 268 au fost decorate cu pieptenele sau cu măturica, 47,38%. Trebuie să remarcăm că un număr semnificativ de fragmente ceramice, 253, au aparținut unor oale lucrate pe roata înceată. Majoritatea acestora prezintă formele de decor specifice norco-pannonilor, 184 au fost decorate cu pieptenul și cu măturica. Prezența ceramicii lucrate la roata înceată în mediul celtic din Transilvania romană este bine-cunoscută¹¹. Evident că și o parte semnificativă din vasele nedecorate, precum și cea mai mare parte a capacelor sunt tot de tradiție celtică¹².

Este destul de posibil ca din punct de vedere proporțional situația prezentată de noi să se mențină și după analizarea întregului material ceramic. Ceea ce se va schimba cu certitudine va fi cantitatea de fragmente ceramice norico-pannonice, ce va crește progresiv. În urma introducerii la zi a fragmentelor ceramice aproape că se va dubla numărul de înregistrări în baza de date. Acest aspect face ca așezarea de la Ocna Sibiului - *Fața Vacilor / La Făgădău* să se remarce, în ansamblul celor din Dacia romană, prin oferirea unei imagini, credem noi, aproape complete asupra structurii ceramicii norico-pannonice¹³. Această cantitate importantă de obiecte ceramice tradiționale trebuie să se constituie

într-un prim indicator al existenței în proximitate a unui atelier specializat în producerea vaselor tradiționale.

Existența a cel puțin unui atelier de ceramist pare a fi confirmată prin descoperirea unei serii de obiecte utilizate în procesul de prelucrare a lutului¹⁴. Ele au fost descrise de către D. Popa¹⁵ astfel:

Rotiță cu dinți executată din bronz prin ciocănire. În secțiune piesa are formă de lentilă biconcavă cu grosimea de 3,8 mm. Diametrul exterior 32 mm, diametru găurii centrale 4,5 mm, grosimea la vârful dinților 0,7 mm, S2A/2005, m. 1, ad. -0.90 m (planșa V. 1).

Ustensilă din bronz executată probabil prin martelare. Partea activă este o lamă de forma unei frunze de salcie, cu lungimea de 49 mm și un profil ușor curbat. În secțiune piesa are forma unui romb aplatizat, pe partea concavă însă cele două laturi ale rombului devin o linie curbă. Dimensiunile secțiunii maxime sunt: 8,5 x 3,5 mm. Piesa are un spin prin care se fixa într-un mâner S 2B/2006, m. 3, ad. -1 m (planșa V. 2).

Ac din fier cu cap poliedric și cu tija de secțiunea pătrată; grosimea capului 10 mm, iar a tijei 2 mm. Se păstrează pe o lungime de 53 mm, S 2C/2006, m. 10, ad. -0,97 m. (planșa V. 3).

Ac din fier cu capul lățit și secțiunea corpului dreptunghiulară. Corpul este curbat și se subțiază constant fără a-și modifica forma. Piesa este întreagă cu lungimea de 127 mm, iar secțiunea corpului lângă cap este de 4,5 x 2 mm, S3/2007, m. 14, ad. -1 m (planșa V. 4).

Două fragmente dintr-un ac din fier. Primul fragment este chiar capul de prindere al instrumentului și are forma unei benzi de metal lată la partea terminală de 8 mm și cu grosimea de 3,5 mm, iar capul rotunjit; el se îngustează și se subțiază spre zona de rupere. Al doilea fragment reprezintă partea terminală a instrumentului cu aceeași formă generală și dimensiunile la vârf de 4 mm lățimea și 2,7 mm grosimea, S3/2007, m. 19, ad. -1,04 m (planșa V. 5).

Instrumente folosite, probabil, pentru tăierea și pregătirea lutului¹⁶:

Cuțit din fier are corpul drept, lama cu un singur tăiș, spatele ușor curbat și prezintă o îngroșare pe ambele fete la partea dinspre mâner, formând o pseudo gardă; mânerul de secțiune dreptunghiulară și formă trapezoidală dispus simetric față de axa lamei. Lungimea: 154 mm, lățimea: 27 mm, grosimea: 5,5 mm, S3/2007, m. 5-6, ad. -1,07 m (planșa V. 6).

Cuțit din fier: corpul prezintă o ușoară curbura axială, lama cu un singur tăiș, iar mânerul scurt de secțiune dreptunghiulară și dispus asimetric față de lamă. Lungimea: 188 mm, lățimea 30 mm, grosimea: 6,5 mm, S3/2007, c. 3, ad. -1 m (planșa V. 7).

Cuțit fragmentar: se păstrează doar lama, cu

secțiunea triunghiulară, cu ambele laturi curbate și un început de mâner. Prezintă aceeași nervură la întâlnirea lamei cu mânerul, un fel de pseudo gardă. Lungimea: 74 mm, lățimea: 25, S3/2007, m. 14-15, ad. -1,13 m (planșa V. 8).

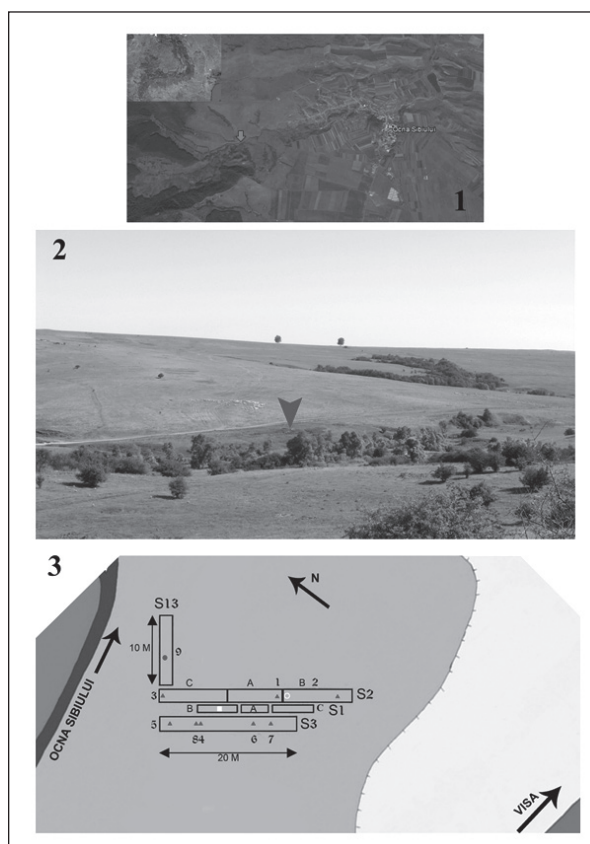
La momentul prezentării acestor obiecte, presupuse a fi utilizate în scopul producerii de ceramică, nu fusese identificat încă un cuptor care să fi făcut posibilă confirmarea acestei ipoteze¹⁷. În urma cercetărilor din ultima perioadă, a fost identificat, în imediata apropiere a zonei din care proveneau obiectele menționate mai sus, un cuptor folosit pentru arderea ceramicii. Cuptorul (planșa VI) a fost identificat în carourile 4 și 5 din secțiunea S 13, adâncimea de 1,25 m. Dimensiunile acestuia sunt de 1,20 m x 0,70 m. În urma secționării complexului s-a putut observa atât grătarul cât și stâlpul de susținere al acestuia. În ciuda faptului că nu se mai păstrează forma inițială a grătarului, acesta prăbușindu-se în camera de ardere, s-a putut stabili faptul că avea o grosime de aproximativ 10 cm. Se mai pot distinge o parte din orificiile grătarului. Piciorul grătarului se definește destul de clar, având un diametru de aproximativ 20 cm. Piciorul a fost realizat din lut, fiind ars la exterior de focul din camera de ardere.

Obiectele presupuse a fi fost utilizate în activitatea de prelucrarea ceramicii au fost descoperite la distanțe cuprinse între aproximativ 20 m și 5 m de cuptor. Este foarte posibil ca toate aceste obiecte descoperite să fie în asociere cu o clădire din lemn identificată în imediata apropiere¹⁸, aflată încă în curs de cercetare.

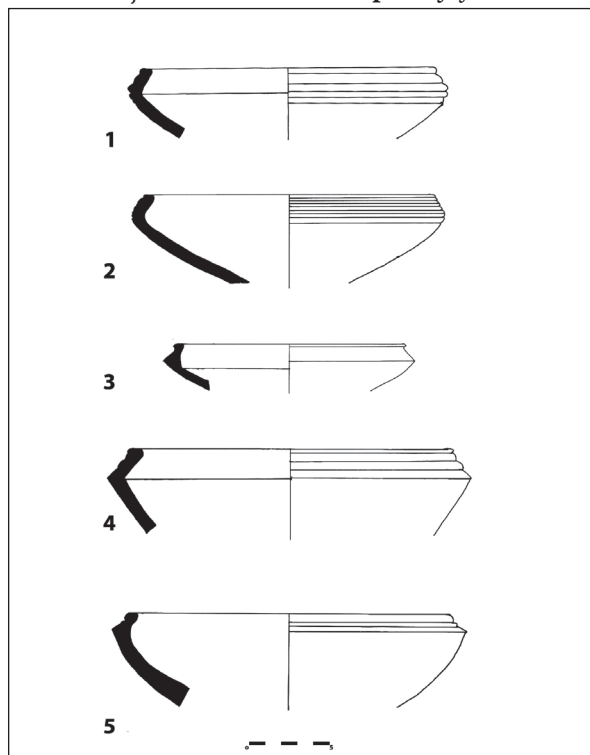
Susținerea existenței unui atelier de olar în așezarea de la Ocna Sibiului - *Fața Vacilor / La Făgădău*, pare a fi dovedită și de descoperirea în aceeași zonă, secțiunea S 1 B¹⁹, a unui fragment ceramic inscripționat înainte de ardere, ce a făcut parte dintr-o oală de tradiție norico-pannonică lucrată cu roata înceată²⁰. Textul păstrat poate fi citit: ...ICIS sau ... ILIS, deși au mai fost și alte presupuneri²¹. Litera realizată în pasta moale a vasului este posibil să fi făcut parte dintr-un nume, posibil numele unui localnic celt²².

Având în vedere argumentele menționate anterior, trebuie să luăm în calcul existența unui atelier ceramic la Ocna Sibiului - *Fața Vacilor / La Făgădău*, specializat în producerea ceramicii tradiționale norico-pannonice. Producerea ceramicii aici a fost posibilă și datorită existenței, de-a lungul cursului Visei, a unui lut de bună calitate, utilizat și de locuitorii așezării eneolitice din imediata apropiere²³. Acest atelier a funcționat în secolul II, după cum ne indică fibulele descoperite în zonă²⁴, precum și moneda emisă de Antoninus Pius²⁵ din imediata apropiere a roțiței de ornamentat ceramică. Cercetările viitoare vor conduce la întregirea puzzle-ului arheologic și vor permite reconstituirea structurii acestei așezări importante pentru cunoașterea comunităților de coloniști norico-pannonici, deosebit de importante în ansamblul vieții din provincia romană Dacia.

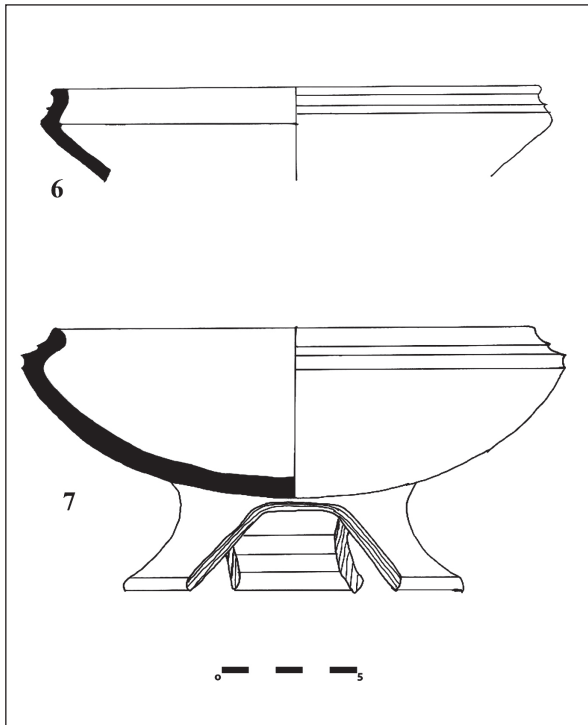
PLANȘA I. 1. Localizarea sitului; 2. Localizarea atelierului; 3. Locurile în care au fost găsite instrumentele (1-8) și cuptorul (9).

PLANȘA II. Castroane de tip *Dreifußschale*

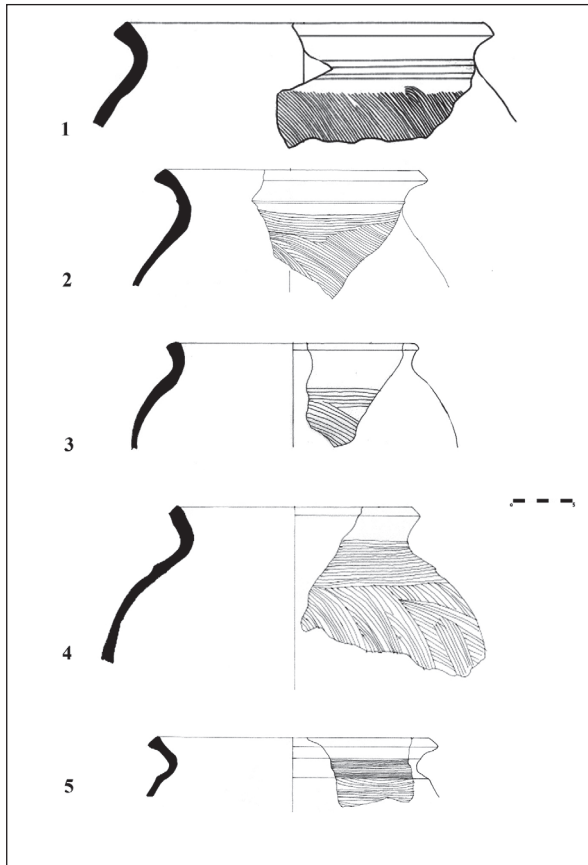

PLANȘA III. Castroane de tip *Dreifußschale*

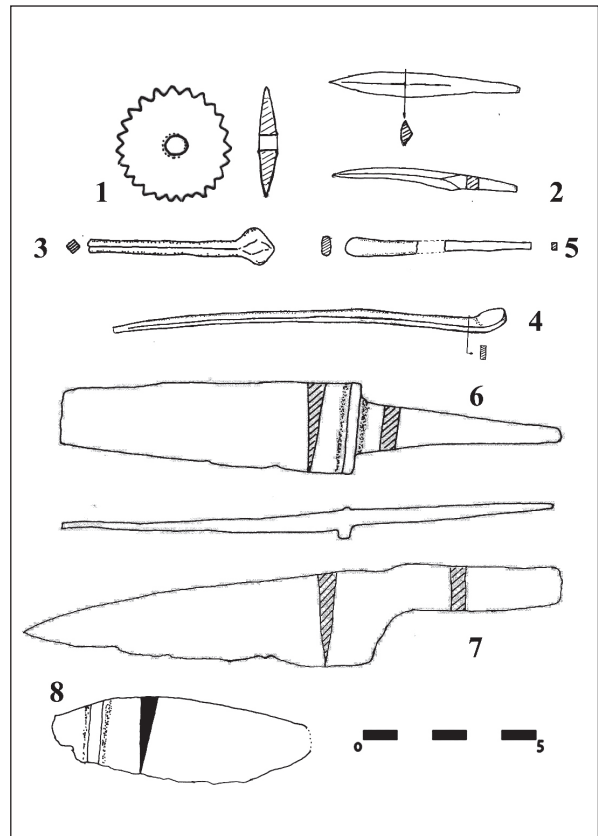

PLANȘA IV. Oale

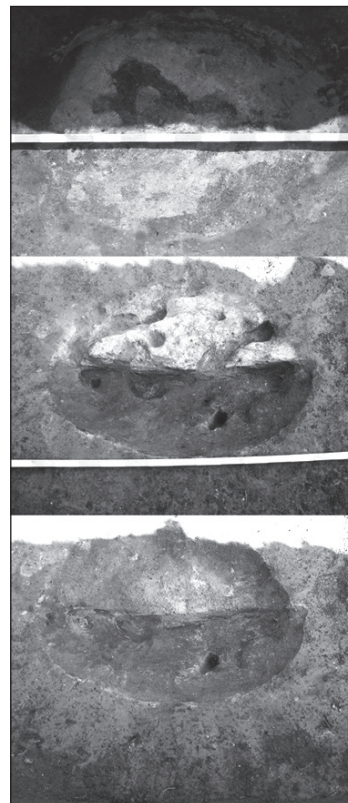
Desene realizate de D. Popa (Popa 2011, p. 39-40; Popa 2011a, pl. II)

PLANȘA V. Unelte din metal

PLANȘA VI. Cuptor

Note:

1. Drăgănescu 2006, p. 13.
2. Ciuntu, Voinica, Pascu 2006, p. 28.
3. Luca, Pinter, Georgescu 2003, p. 153-161.
4. Popa 2000, p. 72.
5. Popa 2006 p. 142; Fodorean 2006, p. 274-279.
6. Popa 2002, p. 134-135; Popa 2006, p. 141-142.
7. Popa 2011, p. 34.
8. Husar 1999, p. 107, 177; Man 2011, p. 47-50; Chiriac 2016, p. 103-108; Popa 2002, p. 48-49, cu bibliografia.
9. Husar 1999, p. 107; Chiriac 2016, p. 104-105; Macrea 1959, p. 417-421, Popa 2000, p. 51, 116-117.
10. Popa 2006, p. 240.
11. Rusu-Bolindeț 2007, p. 115; Rusu-Bolindeț, Cociș 2005, p. 150-151; Ardeț 1991, p. 140.
12. Vom relua această problemă în studiile ce vor urma.
13. Este in curs de realizare un volum dedicate ceramicii norico-pannonice de la Ocna Sibiului-*Fața Vacilor / La Făgădău*.
14. Popa 2011, p. 34-36; Cociș 1998, p. 109-111.
15. Popa 2011, p. 34-35.
16. Popa 2011, 35.
17. Popa 2011, p. 36.
18. Popa, Purece 2011, p. 92.
19. Popa 2009, p. 35.
20. Popa 2009, p. 35.
21. Popa 2009, 35.
22. Popa 2009, p. 35-36.
23. Paul 1970, p. 97-104.
24. Popa 2011a, p. 271-274.
25. Popa 2011a, 273.

Bibliography:

- Ardeț 1991 = A. Ardeț, *Ceramica dacică și de tradiție celtică de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, in *Thraco-Dacica*, XII, 1-2, 1991, p. 137-142.
- Ardeț 2009 = A. Ardeț, *Tibiscum. Ceramica romană descoperită la Iaz Traianu*, Cluj-Napoca 2009.
- Chiriac 2016 = M. Chiriac, *Bazinul târnavelor în epoca romană*, Mediaș, 2016.
- Ciuntu, Voinica, Pascu 2006 = V. Ciuntu, G. Voinica, M. Pascu, *Scurtă caracterizare a zonei Ocna Sibiului. Geologia, flora și fauna*, în *Sarea, timpul și omul*, ed. V. Cavruc și A. Chiricescu, Sfântu Gheorghe, 2006, p. 28-30.
- Cociș 1998 = S. Cociș, *Les instruments pour décorer la céramique en Dacie*, în *Specimina Nova*, XII, 1996 (1998), p. 109-119.
- Drăgănescu 2006 = L. Drăgănescu, *Sarea gemă din extra-și intracarpaticul României*, în *Sarea, timpul și omul*, ed. V. Cavruc și A. Chiricescu, Sfântu Gheorghe,

- 2006, p. 13-16.
- Fodorean 2006 = F. Fodorean, *Drumurile din Dacia Romană*, Cluj-Napoca 2006.
- Luca, Pinter, Georgescu 2003 = Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Gergescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu*, Sibiu, 2003.
- Man 2011 = Nicoleta Man, *Așezarea romană de la Cristești*, Cluj-Napoca, 2011.
- Paul 1970 = Iuliu Paul, *Săpăturile arheologice din vara anului 1960 de la Ocna Sibiului*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, 9, 1970, p. 97-104.
- Popa 2002 = Dumitru Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, Sibiu, 2002.
- Popa 2006 = Dumitru Popa, *Așezarea Norico-pannoniană de la Ocna Sibiului*, în *Relații interetnice în spațiul românesc*, II, ed. I. M. Țiplic, S. I. Purece, Alba Iulia, 2006, p. 141-166.
- Popa 2006a = Dumitru Popa, *Ocna Sibiului, jud. Sibiu, punct: Fața Vacilor-La Făgădău*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2005*, ed. M. Victor Angelescu, F. Vasilescu, București 2006, p. 240-241.
- Popa 2009 = D. Popa, *Un fragment de vas cu inscripție descoperit în așezarea romană de la Ocna Sibiului*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, 6, 2009, p. 33-43.
- Popa 2011 = D. Popa, *Un atelier ceramic în așezarea romană rurală de la Ocna Sibiului (punctul „Fața Vacilor – La Făgădău”)*, în *Studia Universitas Cibiniensis Series Historica*, 8, 2011, p. 33-40.
- Popa 2011a = Dumitru Popa, *Obiecte din metal descoperite în așezarea romană rurală de la Ocna Sibiului*, in *Apulum*, 43/2, 2011, p. 269-280.
- Popa, Purece 2011 = D. Popa, S. I. Purece, *Ocna Sibiului, jud. Sibiu*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2010*, Sibiu, 2011, p. 86-87.
- Rusu-Bolindeț 2007 = V. Rusu-Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca*, Cluj-Napoca, 2007.
- Rusu-Bolindeț, Cociș 2005 = V. Rusu-Bolindeț, S. Cociș, *Ceramica din vicus-ul roman Napoca. Importuri și producție locală*, în *Comerț și civilizație. Transilvania în contextul schimburilor comerciale și culturale în antichitate*, ed. A. Rustoiu, C. Cosma, Cluj-Napoca, 2005, p. 149-184.

